

РУДНІЧЕНКО Є. М.
ГАВЛОВСЬКА Н. І.
ГАВЛОВСЬКА В. І.
Хмельницький національний університет

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

У статті виокремлено проблематику економічної безпеки держави та розглянуто вплив макроекономічного середовища на стан економічної безпеки макrorівня. Проаналізовано основні інтегральні оцінки стану розвитку національної економіки, а саме: Глобальний індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), згідно з яким у 2016-2017 роках Україна поступилася на 6 позицій в рейтингу і посіла 85 місце серед 138 досліджуваних країн, та Індекс ведення бізнесу (Doing Business Index), згідно з яким у 2017 році Україна поліпшила за рік свої показники на 3 пункти і посіла 80-е місце рейтингу. Проведено аналіз основних макроекономічних показників України, а саме: валовий внутрішній продукт, стабільність національної валюти, рівень інфляції, рівень безробіття, рівень доходів населення. Визначено основні стратегічні орієнтири покращення макроекономічних показників та економічної безпеки держави в цілому.

Ключові слова: економічна безпека держави, макроекономічний стан, глобальний індекс конкурентоспроможності, індекс ведення бізнесу, валовий внутрішній продукт, рівень безробіття, індекс споживчих цін, середньомісячна заробітна плата.

RUDNICHENKO YE.
HAVLOVSKA N.
HAVLOVSKA V.
Khmelnitskyi National University

TRANSFORMATION PROCESSES OF THE MACROECONOMIC ENVIRONMENT AND THEIR EFFECT ON ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

The article highlights the issues of economic security of the state and examines the impact of the macroeconomic environment on the macro-level of economic security. The main integrated assessments of the of development state of the national economy have been analyzed, such as the Global Competitiveness Index and the Doing Business Index. According to the ranking of countries by Global Competitiveness Index in 2016-2017 Ukraine lost 6 positions and ranked 85th among 138 studied countries. The authors of the rating note that Ukraine still has a rather high position according to the indicators: market capacity (47th place), health care, elementary education (54), although positions in the ranking have deteriorated by these indicators comparing with the last year. According to the ranking of countries by to the components of Doing Business Index in 2017, Ukraine has improved its performance by 3 points for the year and ranked 80th in the rating. It should be noted that the improvement was partly due to methodological changes, in particular the introduction of a gender component and the expansion of tax indicators, but the reforms have changed the country's position by only one point. The main macroeconomic indicators of Ukraine have been analyzed, namely: gross domestic product, national currency stability, inflation rate, unemployment rate, income level of the population. According to the GDP criterion, the Ukrainian economy lags 3-5 times behind European partners (Poland, Slovakia, EU). The last decade, which demonstrated the growth in more than a one and a half times of world GDP (from \$ 47.2 trillion in 2005 to \$ 73.2 trillion in 2015), is generally characterized for the Ukrainian economy by a loss of possibilities of abstinence and expanding of the presence on the world market with intensified competition on a new technological level. The level of inflation in the country indicates the growth of prices for consumer goods, products of industrial production. The amount of money supply in the country's economic turnaround plays the main role. The main strategic guidelines for improvement of macroeconomic indicators and economic security of the state as a whole have been determined in the article.

Key words: economic security of the state, macroeconomic status, global index of competitiveness, Doing Business Index, gross domestic product, unemployment rate, consumer price index, average monthly salary.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси макроекономічного середовища безпосередньо впливають на економічну безпеку України. Ідентифікація такого впливу здійснюється за допомогою характеристик загальноновизнаних індексів, що віддзеркалюють стан бізнес-середовища країни та динаміку його зміни. Зрозуміло, що військовий конфлікт є основним джерелом дестабілізації соціально-економічної ситуації в державі, однак існують також інші не менш вагомні фактори, що впливають на економічну безпеку держави і на відміну від військового конфлікту, є більш контрольованими за наявності політичної волі. Тому актуальною проблемою є визначення реального стану макроекономічного середовища та характеристика його впливу на економічну безпеку держави з формуванням пропозицій щодо мінімізації виявлених негативних явищ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Економічна безпека держави та визначення факторів негативного впливу на неї досліджуються у працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як Л. Абалкін, З. Варналій, Т. Васильців, О. Власюк, В. Геєць, В. Горбулін та ін.

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є визначення стану макроекономічного середовища України та характеристика його впливу на економічну безпеку держави.

Основні результати дослідження. Для детальної характеристики макроекономічного середовища України необхідно дослідити динаміку основних індексів, що висвітлюють зміни соціально-економічних процесів та певним чином віддзеркалюють стан економічної безпеки держави. Так, на міжнародному рівні широко використовується інтегральна оцінка стану розвитку національної економіки. Україна представлена у кількох міжнародних рейтингах, які оцінюють макроекономічне середовище, що значно відображається на рівні розвитку національної економіки – це Глобальний індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) та Індекс ведення бізнесу (Doing Business Index). Рейтинг країн за Глобальним індексом конкурентоспроможності у 2016 році за даними звіту Світового економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність «The Global Competitiveness Report 2016–2017» наведено на рис. 1.

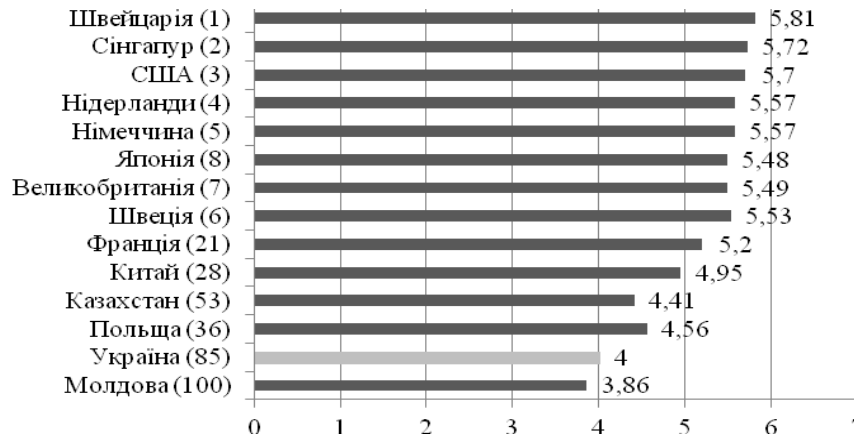

Рис. 1. Рейтинг країн за Глобальним індексом конкурентоспроможності у 2016 році [10]

За даними рейтингу країн за Глобальним індексом конкурентоспроможності Україна поступилася на 6 позицій в рейтингу і посіла 85 місце серед 138 досліджуваних країн. На одну позицію нижче опинилася Греція, яка посіла 86 місце, а на 84 позиції розмістилася Намібія. Швейцарія вже восьмий рік поспіль очолює рейтинг. Сінгапур залишився на 2 місці, США зберегли 3 позицію в рейтингу. До першої п'ятірки також увійшли Нідерланди та Німеччина.

Автори рейтингу відзначають, що Україна, як і раніше, займає досить високі позиції за показниками [9]: смність ринку (47 місце), охорона здоров'я, початкова освіта (54), хоча при цьому позиції в рейтингу за цими показниками порівняно з минулим роком погіршилися. Найвищий рейтинг Україна має за показником «Вища, середня і професійна освіта» – 33 місце. Позиція України погіршилася за сімома з 12-и критеріїв [9]: ефективність товарних ринків – 108 місце (проти 106 місця у 2015 р.); розвиток фінансового ринку – 130 (121); рівень розвитку бізнесу – 98 (91); інфраструктура – 75 (69); охорона здоров'я та початкова освіта – 54 (45); ефективність ринку праці – 73 (56); смність ринку – 47 місце (проти 45-го у 2015 р.).

Світовий банк опублікував аналітичну доповідь «Ведення бізнесу в 2017 році» – XIV видання серії в рамках проекту «Ведення бізнесу» (Doing Business), що випускається Світовим банком і Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC, входить до групи СБ). У новому звіті наводиться рейтинг 190 держав світу за показником створення сприятливих умов ведення бізнесу.

Рейтинг України за складовими Індексу ведення бізнесу за 2013–2017 роки наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Рейтинг України за складовими Індексу ведення бізнесу за 2013–2017 роки [8]

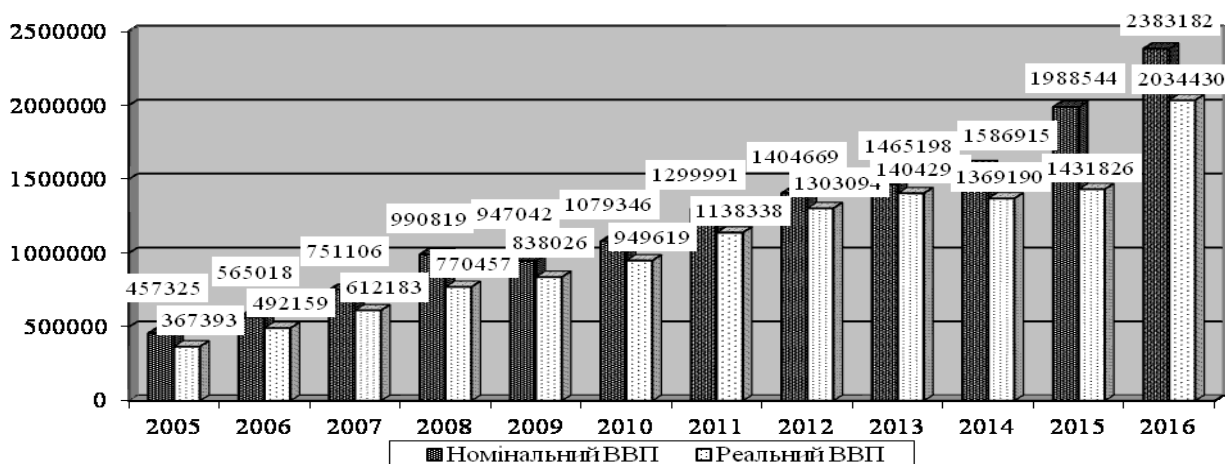
Показники	2013	Зміна	2014	Зміна	2015	Зміна	2016	Зміна	2017
Реєстрація підприємств	50	+3	47	-29	76	+46	30	+10	20
Отримання дозволів на будівництво	183	+142	41	-29	70	-70	140	-	140
Підключення до системи енергопостачання	166	- 6	172	+13	185	+48	137	+7	130
Реєстрація власності	149	+52	97	+38	59	-2	61	-2	63
Доступ до кредитів	23	+10	13	-4	17	-2	19	-1	20
Захист прав інвесторів	117	-11	128	+19	109	+21	88	+18	70
Оподаткування	165	+1	164	+56	108	+1	107	+23	84
Міжнародна торгівля	145	-3	148	-6	154	+45	109	-6	115
Забезпечення виконання контрактів	42	-3	45	+2	43	-55	98	+17	81
Ліквідація підприємств	157	-5	162	+20	142	+1	141	-9	150

Україна за Індексом ведення бізнесу 2017 поліпшила за рік свої показники на 3 пункти і посіла 80-е місце рейтингу, розташувалась між Сан-Марино та Боснією і Герцеговиною. Однак варто зазначити, що покращення частково відбулися завдяки методологічним змінам, зокрема введенню гендерного компонента та розширенню показників у сфері оподаткування. Ретроспективне застосування методологічних змін до показників минулих років свідчить про те, що власно реформи змінили положення країни лише на один пункт. Україна належить до країн, які спростили нормативно-правові аспекти та зміцнили правові інститути за такими показниками: спрощення процедури реєстрація підприємств, захист прав інвесторів та оподаткування. Але все такими ж складними залишаються питання щодо отримання дозволів на будівництво – 140 місце, підключення до системи енергопостачання – 130, ліквідації підприємств – 150, міжнародна торгівля – 115 позиція.

Забезпечення розвитку національної економіки залежить від стану та тенденцій загальних макроекономічних показників, до яких відносять валовий внутрішній продукт, стабільність національної валюти, рівень інфляції. Важливою складовою є аналіз окремих складових економічної політики, проведення яких забезпечує створення сприятливих умов для вкладання інвестицій до економіки країни: грошово-кредитної політики, податкової політики, бюджетної політики, регуляторної політики.

Для початку проведемо аналіз валового внутрішнього продукту, значення якого наведено на рис. 2. За аналізований період спостерігається поступове зростання номінального ВВП. За 2005-2016 роки його розмір збільшився більш ніж у 5 разів і на кінець 2016 року склав 2383182 млн грн. На сьогодні можна стверджувати, що нарешті переломлено економічну стагнацію, яка тривала з III кварталу 2012 року, і досягнуто зростання реального ВВП у 2,3 % за 2016 рік, 2,5 % у I кварталі та 2,4 % у II кварталі 2017 року. Протягом періоду, що аналізується, найбільшими темпами ВВП України зростав у 2008, 2011, 2015 та 2016 роках.

За зазначеним критерієм українська економіка у 3–5 разів відстає від європейських партнерів (Польщі, Словаччини, загалом ЄС). Останнє десятиліття, яке продемонструвало більш як півторазове зростання обсягів світового ВВП (з 47,2 трлн дол. США у 2005 р. до 73,2 трлн дол. США у 2015 р.), для української економіки загалом характеризується втратою можливостей утримання та розширенням присутності на світовому ринку, конкуренція на якому посилюється і здійснюється на новому технологічному рівні.

*з 2010 року без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь, з 2014 року також без частини зони проведення АТО

Рис. 2. Валовий внутрішній продукт за 2000–2016 роки, млн грн [2]

Україна за показником ВВП у розрахунку на одну особу в 3,4 рази поступається Болгарії – державі, яка має найнижчий відповідний показник серед країн ЄС, та майже у 15 разів – середньому рівню ЄС–28. За даними МВФ, у 2016 р. обсяги ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності в Україні становили 8 230 дол. США, тоді як у Болгарії – 20 116 дол. США, а в середньому по ЄС – 36 198 дол. США [1, с. 255].

До макроекономічних показників прийнято відносити індекс інфляції в країні та рівень безробіття. Рівень інфляції в країні свідчить про темпи зростання цін на споживчі товари, продукцію промислового виробництва. Відповідно, ціни на товари, роботу, послуги встановлюються під впливом попиту та пропозиції. Зростаючі темпи інфляції свідчать про зростання купівельної спроможності громадян країни та недостатній рівень задоволення новоствореного попиту. Існує значна кількість різнобічних причин, що призводять до інфляційних процесів, однак, основну роль в них відіграє обсяг грошової маси, що знаходиться в економічному обігу країни. Темпи інфляції в державі безпосередньо пов'язані з грошово-кредитною політикою країни, яку проводить центральний банк в країні – в Україні це Національний банк України (НБУ) [3, с. 69]. Нерегульовані дефляційні процеси є досить серйозними передумовами рецесії та

припинення економічного розвитку країни. Проаналізуємо рівні інфляції, що спостерігалися в Україні протягом останніх десяти років (рис. 3).

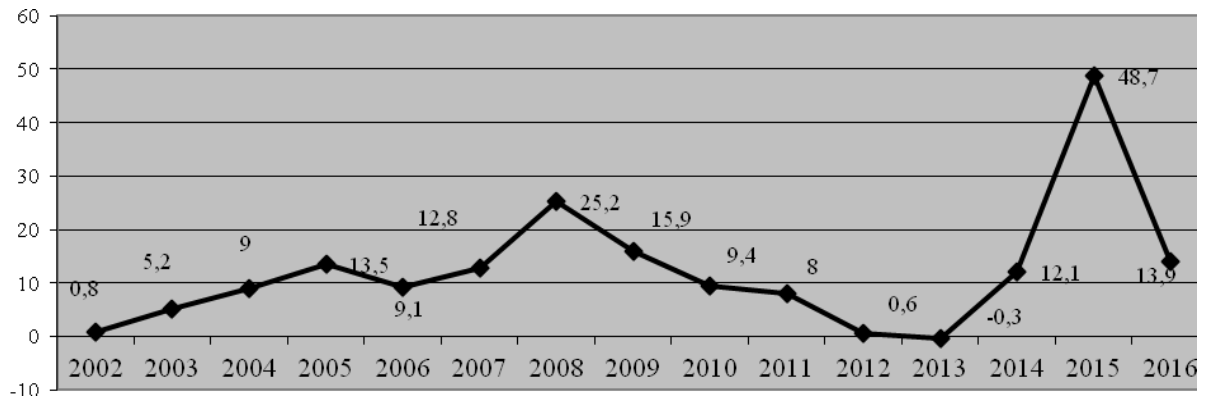

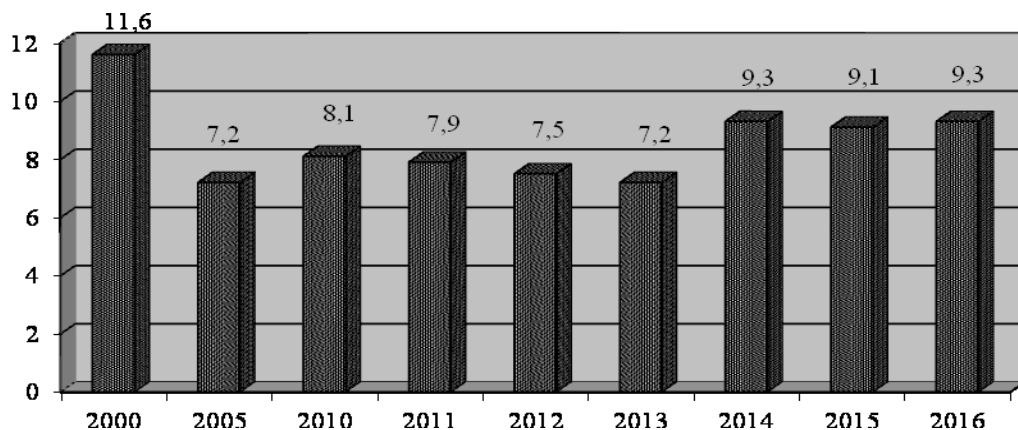
Рис. 3. Індекс споживчих цін, рік до попереднього року, % (побудовано автором за [6])

З даних рис. 3 видно, що у 2010–2013 роках спостерігається поступове зниження індексів споживчих цін і досить швидкими темпами. Якщо у 2010 році зазначений показник склав 109,4%, то вже у 2012 році – 100,6%. Починаючи з 2014 року відбувається значне зростання інфляційних процесів в Україні, що становить 112,1%, у 2015 році темп інфляції досягнув максимальної відмітки у 148,7%. Інфляційний перегрів 2014–2015 років дещо був зупинений у 2016 році і становив 113,9%.

Отже, індекс споживчих цін у 2016 році до попереднього року становив 13,9% за прогнозованих 15%. При цьому номінальні наявні доходи на одну особу зросли на 14,7%, номінальна зарплата – на 23,6%, а реальна зарплата – на 9,0%, що засвідчує підвищення платоспроможності населення. Курсові середньомісячні коливання національної валюти упродовж року становили близько 8% [1, с. 510]. Одним із найбільш ефективних заходів, впроваджених в Україні у відповідь на надзвичайно серйозні виклики у фінансовій сфері в 2015–2016 роках, був перехід НБУ до режиму інфляційного таргетування, що забезпечив багаторазове уповільнення темпів цінового зростання протягом 2016 року та перехід до однознакового (менше 10%) рівня інфляції у 2017 році [1, с. 571].

Проаналізуємо рівень безробіття в Україні. Насамперед, ця інформація цікавить інвесторів, які мають наміри організувати свій бізнес, основною статтею витрат якого є витрати на робочу силу. У зв'язку з цим більшість інвесторів цікавлять такі показники, як загальний рівень зайнятості в країні, середній рівень заробітних плат, рівень заробітних плат у тих галузях, в які у майбутньому інвестори будуть вкладати кошти, кваліфікація персоналу, економічно активного населення, рівень безробіття тощо [3, с. 71].

Рівень безробіття в Україні наведено на рис. 4. За даними Державної служби статистики у 2000 році рівень безробіття в Україні був найвищий і становив 11,6%. Варто відмітити, що досить високий рівень безробіття спостерігається протягом трьох останніх років, а саме: у 2015 році – 9,3%, у 2016 році – 9,1% та у 2016 році – 9,3%.

*з 2014 року без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь.

Рис. 4. Рівень безробіття населення віком 15–70 років* (побудовано автором за [1, с. 682-683])

Чисельність безробітних у 2016 році становила 1678,2 тис. осіб. Рівень безробіття (за методологією МОП) становив 9,3% економічно активного населення [7, с. 20].

Зусилля держави було спрямовано на забезпечення соціального захисту ВПО від безробіття. Державна служба зайнятості України протягом 2016 року здійснювала комплексну інформаційно-роз'яснювальну роботу зі сприяння зайнятості цієї категорії населення. Безробітним, які виявили бажання отримати нову професію або підвищити кваліфікацію, надаються індивідуальні профконсультації, для них проводяться семінари з профорієнтації [1, с. 183].

Протягом 2016 року послугами державної служби зайнятості скористалися 24,3 тис. безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб. За сприяння державної служби зайнятості працевлаштовано 6,8 тис. таких громадян, з них 1,5 тис. осіб працевлаштовано з компенсацією роботодавцю витрат на оплату праці, 21 внутрішньо переміщена особа з числа безробітних отримала компенсацію витрат для проходження медогляду [7, с. 52].

Для інвесторів важливим є показник середньої заробітної плати в країні, що дозволяє їм моделювати та планувати бізнес-процеси майбутнього вкладання коштів до національної економіки. Рівень середньої заробітної плати вважається експертами та науковцями однією з головних переваг України у боротьбі за залучення іноземних інвестицій у національну економіку. Середньорічна плата в Україні наведена на рис. 5.

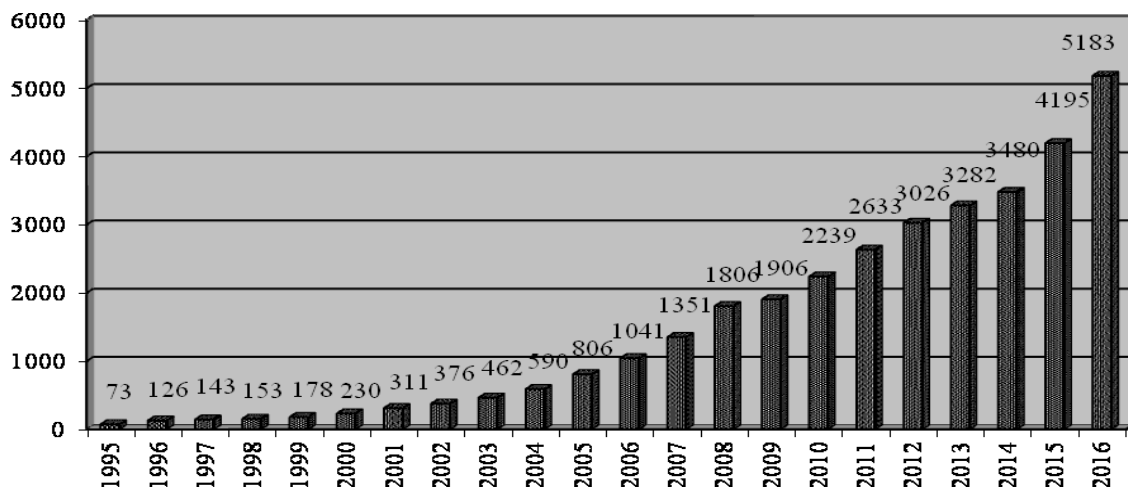

Рис. 5. Середньомісячна заробітна плата в Україні протягом 1995–2016 років, грн. (побудовано автором за [4, 5])

З даних рис. 5 можна зробити висновок, що протягом аналізованого періоду в Україні спостерігається зростання середньої заробітної плати. У 2016 році її розмір склав 5183,00 грн, що на 988,0 грн більше від розміру середньої заробітної плати у 2015 році.

Вперше за три роки гібридної агресії було досягнуто зростання реальної заробітної плати (на 9,0 % у 2016 році) після дворічного падіння у 2014–2015 рр. (кумулятивно дворічний спад реальної заробітної плати становив біля 25,0 %), подвоєно рівень мінімальної заробітної плати [1, с. 22].

Валютно-курсова політика України протягом 2016 – на початку 2017 рр. формувалася під негативним впливом несприятливої зовнішньої кон'юнктури на основні експортні позиції. Це провокувало зниження пропозиції валюти на міжбанківському ринку при збереженні попиту на валюту з боку імпортерів та, значно меншою мірою, населення [1, с. 562].

Девальвація гривні до іноземних валют: курс гривні щодо долара США зріс з 24,00 грн/дол. США на кінець 2015 року до 27,19 грн/дол. США на кінець грудня 2016 року. Курсові середньомісячні коливання національної валюти упродовж року становили близько 8 % [1, с. 549].

Серед основних чинників, що обумовили зниження курсу гривні протягом 2016 року та зберігали свій вплив на початку 2017 року, слід виокремити наступні [1, с. 562-564]:

- запроваджені РФ обмеження щодо українських експорту та транзиту, що слід кваліфікувати як економічний тиск, що провокує скорочення валютних надходжень в Україну та негативно впливає на курсову динаміку гривні;

- недостатні обсяги та повільне зростання міжнародних резервів (обсяг та динаміка міжнародних резервів мають визначальний вплив на учасників валютного ринку, оскільки резерви гарантують можливість оперативно «гасити» пікові сплески валютного курсу та забезпечувати валютно-курсову стабільність національної грошової одиниці у середньостроковій перспективі);

- наявність прогалів у законодавстві, що використовуються для відпливу капіталу за кордон, у т. ч. шляхом виведення дивідендів, а також фіктивного експорту та імпорту товарів і послуг. В умовах військового протистояння на сході країни та підвищеного попиту на валюту держава в особі НБУ змушена регулювати процес репатріації дивідендів у «ручному» режимі. За 2016 рік з України на законних підставах було виведено капітал на суму близько 700 млн дол. США.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши основні макроекономічні показники, економічний розвиток нашої країни можна охарактеризувати як нестабільний, позбавлений пріоритетних цілей та довгострокового стратегічного курсу, що безпосередньо позначається на зниженні рівня економічної безпеки держави. Нестабільність національної валюти, штучне її утримання на заданому рівні, досить не прогнозована грошово-кредитна політика, складна ситуація на кредитних ринках з залученням доступних фінансових ресурсів економічними суб'єктами – все це стримує економічний розвиток країни, гальмує процеси активізації внутрішніх інвестицій та не сприяє формуванню позитивного інвестиційного клімату серед іноземних інвесторів, які розглядають вкладання коштів у нашу країну як досить ризиковану інвестиційну діяльність, а тому і розраховують на отримання підвищених прибутків у порівнянні з країнами їх базування. Цільовими кількісними показниками, яких передбачається досягнути в середньостроковій перспективі, є зростання рівня наукоємності валового внутрішнього продукту (у 2017 році – до 0,8 відсотка, у 2020 році – 1,5 відсотка); зростання питомої ваги високотехнологічної продукції та послуг у структурі експорту товарів і послуг (у 2017 році – до 9,5 відсотка, у 2020 році – 15 відсотків); місце в рейтингу Doing Business 2020 – не нижче 30; підвищення позиції України за глобальним інноваційним індексом (у 2020 році – 50 місце); посилення позиції України за індексом приваблювання талантів (у 2020 році – 80 місце); індекс людського розвитку 2020 – входження до 50 кращих країн. Досягнення відповідного рівня можливе лише за умови реальних трансформацій у соціально-політичному житті країни та наявності політичної волі на найвищому рівні керівництва країною.

Література

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – К. : НІСД, 2017. – 928 с.
2. Валовий внутрішній продукт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvp_kv.html.
3. Гонта О. І. Формування комплементарної інвестиційної політики України: виклики глобалізації та вимоги економічної безпеки : монографія / Гонта О. І., Дубина М. В., Пілевич Д. С. – Чернігів, 2013. – 184 с.
4. Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у 2010–2016 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/gdn/prc_rik/prc_rik_u/dszpED_u.html.
5. Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами промислової діяльності у 1995–2012 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/gdn/prc_rik/prc_rik_u/dszpPD_u2005.html.
6. Індеси споживчих цін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=23487024&cat_id=57896.
7. Соціальний звіт за 2016 рік [Електронний ресурс] / Міністерство соціальної політики України. – К., 2017. – 66 с. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/timeline/Zviti.html>.
8. Doing business. URL: <http://www.doingbusiness.org>.
9. The Global Competitiveness Report 2014-2015. URL:http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf.
10. The Global Competitiveness Report 2016-2017. URL:http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf.

References

1. Analitichna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy v 2017 rotsi». – K. : NISD, 2017. – 928 s.
2. Valovy vnutrishnii product. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvp_kv.html.
3. Honta O.I. Formuvannia komplementarnoi investytsiinoi polityky Ukrainy: vyklyky hlobalizatsii ta vymohy ekonomichnoi bezpeky : monohrafiia / Honta O. I., Dubyna M. V., Pilevykh D. S. – Chernihiv, 2013. – 184 s.
4. Dynamika serednomisiachnoi zarobitnoi platy za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2010–2016 rokakh. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/gdn/prc_rik/prc_rik_u/dszpED_u.html.
5. Dynamika serednomisiachnoi zarobitnoi platy za vydamy promyslovoi diialnosti u 1995–2012 rokakh. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/gdn/prc_rik/prc_rik_u/dszpPD_u2005.html.
6. Indeksy spozhyvykh tsin. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=23487024&cat_id=57896.
7. Sotsialnyi zvit za 2016 rik / Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. – K., 2017. – 66 s. URL: <http://www.msp.gov.ua/timeline/Zviti.html>.
8. Doing business. URL: <http://www.doingbusiness.org>.
9. The Global Competitiveness Report 2014-2015. URL:http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf.
10. The Global Competitiveness Report 2016-2017. URL:http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf.

Рецензія/Peer review : 21.03.2018
Надрукована/Printed : 06.04.2018
Рецензент: д. е. н., проф. Ковальчук С. В.